

УДК 343

В. Я. Качмар
аспірант

Національної академії управління

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Актуальність теми, постановка проблеми. Проблема збереження культурних цінностей і запобігання їх незаконного вивезення з країни стала особливо актуальною в зв'язку з переходом України до ринкової економіки. Культурні цінності все більше і більше втягуються в торговий обіг. Відбулася серйозна лібералізація цього обігу, багато в чому змінилося ставлення держави до завдань і способів охорони культурних цінностей. У свою чергу це створює умови, при яких можна і потрібно принципово по-новому вирішувати значену проблему. Ніколи раніше законодавство не розглядало культурні цінності як об'єкти ринкових відносин; не вирішувало проблему забезпечення їх охорони, попередження контрабанди в контексті врегулювання ринку культурних цінностей. Сформована за радянських часів система забезпечення збереження культурних цінностей не враховує всі ці зміни. Крім того, в останні роки вона недофінансовувалася, прийшла в занепад. В останні роки змінилася структура посягань на культурні цінності. Зокрема, якщо раніше в масовому порядку культурні цінності контрабандно вивозилися за кордон, то на даний час не тільки вивозяться, а й ввозяться, з'явився ринок фальшивих цінностей. Для пошуку оптимальних шляхів удосконалення кримінального законодавства у протидії цим злочинам необхідно розглянути проблеми боротьби з цими новими злочинами у зарубіжних країнах, потрібно також в цілому проаналізувати сучасну практику боротьби зарубіжних правоохоронних органів з посяганнями на культурні цінності.

Стан дослідження проблеми. Питання, пов'язані з кримінально-правовою характеристикою злочинних посягань на культурні цінності у зарубіжних державах розглядалися в роботах В.В. Базелюк, Ю.С. Баланюк, Т.І. Катаргіної, Т.С. Сабітова, С.В. Пивовар тощо. Проте дослідження велися без урахування останніх змін в політиці різних держав щодо об'єктів культурно-історичної спадщини, у відповідному законодавстві та системі контролю та відповідальності, що потребує додаткових досліджень.

Мета і завдання статті. Метою даної статті є дослідження зарубіжних особливостей кримінально-правової охорони культурних цінностей, завданням статті є виокремлення перспективних напрямів удосконалення чинного законодавства України з урахуванням зарубіжного досвіду.

Основний матеріал. Починаючи з 80-х років ХХ століття культурна політика європейських країн базується на принципі децентралізації повноважень. У державах з федеративним адміністративним устроєм, таких як Німеччина, Бельгія, Австрія право прийняття рішень у галузі регіональної культурної політики сьогодні, як і тоді, повністю належить регіональній адміністрації. У компетенції державної влади перебувають лише допоміжні або певні координуючі функції. Так, у Франції принцип децентралізації культурної політики полягав у створенні регіональних дирекцій у справах культури, що підпорядковувались центру [1, с. 132].

Загальні положення з охорони пам'яток культури Німеччини зафіксовані у федеральних законодавчих актах, що стосуються територіального планування і будівництва. Їх конкретизація винесена на рівень суб'єктів федерації (земель), які мають право приймати власні закони про охорону пам'яток, створювати відповідні відомства і визначати повноваження різних органів управління в цій сфері. При такій здавалося б роздробленості щодо питань охорони культурної спадщини більше трьох десятків пам'ятників культури Німеччини вже включені до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [2, с. 22].

Позитивним у досвіді культурної політики європейських країн є період початку 90-х років минулого століття, пов'язаний з посиленням зацікавленості перспективами інвестицій у культуру і розумінням її принципової значущості, здатності слугувати різним політичним цілям і стратегіям, спрямованим на соціальний розвиток та вирішення суспільних проблем. У цей період почали створюватися інститути державно-приватного партнерства, які передбачають розвиток ринку культурних цінностей, спільної участі держави і приватного бізнесу у розвитку даного ринку, в економічно ефективних проектах у сфері культури. Так звана «англійська» модель державно-приватного партнерства бере свій початок з 1992 р., коли уряд Д. Мейджору оголосив нову концепцію управління державною власністю – «Приватна фінансова ініціатива» (Private Finance Initiative). Відповідно до цієї концепції держава укладає з представниками приватного сектора довгострокові контракти і угоди на надання послуг, в яких, як правило, у якості однієї із головних є зобов'язання інвестиційного характеру [3, с. 84].

У Великобританії проводиться державна реєстрація пам'яток культури (будівель і споруд), у Англії і Шотландії складені державні списки історичних парків і садів, проводиться реєстрація полів битв. Територіальна охорона об'єктів, що передбачає створення охоронних територій, надана місцевій владі, і має вагому суспільну підтримку.

Роль державного управління об'єктами культурної спадщини не є визначальною, основну роль відіграють громадські організації і місцева влада. Так, загальновідомий внесок приватної власності і приватних вкладень в систему спадщини Великобританії, управління якими здійснює громадська організація – Національний траст – найбільший власник історичної спадщини. Згідно з чинним законодавством, продаж власності трасту можливий лише за дозволом британського парламенту [2, с. 54].

Досвід показав, що система державно-приватного партнерства в галузі збереження культурної спадщини на умовах концесії дає позитивний результат. Охорона культурної спадщини у кожній країні завжди залишиться під юрисдикцією профільних міністерств (Норвегії і Фінляндії – Міністерства навколишнього середовища, Швеції – Міністерства культури, Італії – Міністерства культурного надбання), проте жорстка державна вертикаль, де провідна роль належить регіональній владі і органам місцевого самоврядування у тісному співробітництві із громадськими організаціями приносить позитивний результат в охороні і збереженні культурної спадщини [3, с. 86].

Говорячи про Італію, слід сказати, що вона найбільше страждає від злочинних посягань на культурні цінності серед країн Західної Європи. Це обумовлено тим, що в Італії перебуває понад 60 відсотків усіх творів мистецтва. Щороку в цій країні відбувається близько 18 тисяч крадіжок картин, статуй, археологічних цінностей. Активну роль на ринку творів мистецтва грають італійські мафіозні організації. Саме вони привели до спустошення ресурсів стародавнього італійського мистецтва, зокрема, що стосується культури етрусків. Зазначені причини пояснюють прийняття Італією, а також Англією, ФРН, Індією, Мексикою та рядом інших держав законів про вивезення пам'яток культури, що встановлюють кримінальну відповідальність за порушення цих законів. Метою в даному випадку є недопущення вивезення з країни цінних предметів культури. У зв'язку з цим в даних країнах встановлені особливі експортні правила щодо об'єктів культурної власності, які відрізняються докладною регламентацією і певною жорсткістю. В основному в зазначених вище країнах вивезення культурних цінностей здійснюється за спеціальним дозволом (ліцензією), але умови отримання ліцензій в усіх державах різні. Наприклад, в Мексиці взагалі не

видаються дозволи на вивезення археологічних пам'яток. В Індонезії дозвіл на експорт видається лише на зареєстровані пам'ятники. У Великобританії встановлені наступні правила: необхідна ліцензія на вивезення з території країни рукописів будь-якого призначення, документів, архівів, фотографій і негативів, зроблених не менше ніж за сімдесят років. Відкрита ліцензія передбачена для старожитностей будь-якого призначення, що датуються не менше ніж за сто років (включаючи і твори мистецтва), якщо їх вартість менше чотирьох тисяч фунтів стерлінгів. Із цього правила є й винятки. Допускається вивезення культурних цінностей з метою наукових досліджень, обміну і для експонування на виставках [4, с. 119].

Німецьке законодавство також передбачає наявність спеціального дозволу на вивезення культурних цінностей за кордон. Такий дозвіл видається міністерством культури, або міністерством вищої і середньої освіти, або не видається взагалі, якщо вивезення культурних цінностей з ФРН може завдати серйозної шкоди національній спадщині або науці. Вивіз з ФРН охоронюваних предметів за кордон без дозволу карається тюремним ув'язненням і штрафом або одним з цих покарань; одночасно проводиться конфіскація речей, незалежно від того, є вони власністю винної або третіх осіб. У Польщі вивезення пам'ятника за кордон без дозволу або неповернення його в установлений строк карається позбавленням волі і штрафом. Продаж або посередництво при продажу пам'ятників з метою вивезення їх за кордон карається позбавленням волі і штрафом. У законодавствах багатьох країн встановлено кримінальну відповідальність за знищення або пошкодження культурних цінностей. Наприклад, по КК Франції знищення, пошкодження і псування майна, що представляє культурну цінність, є навіть єдиним складом злочину, де в якості предмета виступають культурні цінності [4, с. 120].

Так, згідно зі ст. 322-2 КК Франції пошкодження, поломка майна караються трьома роками тюремного ув'язнення і штрафом, якщо це майно:

- являє собою нерухоме або рухоме майно, зареєстроване або складається на обліку, археологічну знахідку або предмет, що зберігається або перебуває в музеях, бібліотеках або архівах, що належать державному фонду, особі, на яку покладено функції публічної служби або приносить суспільну користь (п. 3);

- являє собою предмет, що демонструється під час виставки історичного, культурного або наукового характеру, організованої державною особою, особою, на яку покладено функції публічної служби або приносить суспільну користь (п. 4).

З огляду на той факт, що новий КК Франції був прийнятий 22 липня 1992 р., не можна сказати, що він в достатній мірі відповідає обставині, що

склалася в сфері боротьби зі злочинними посяганнями на культурну спадщину цієї країни. За кількістю розкрадань культурних цінностей серед країн Європи Франція практично знаходиться на другому місці. Більше, ніж в ній, таких злочинів скоєно тільки в Італії.

Незважаючи на це, кримінальна відповідальність за розкрадання предметів, що становлять культурну значимість для Франції, відповідно до її КК настає на загальних підставах. Так, відповідно до ст. 311-1 КК Франції, злочинець, який викрав культурну цінність, буде засуджений до трьох років тюремного ув'язнення і штрафу. А якби він викрав, наприклад, картину Рембрандта, то отримав би п'ять років тюремного ув'язнення з виплатою штрафу, але не тому, що скоїв крадіжку твору, що має особливу цінність. Кваліфікуючою обставиною тут послужило б, відповідно зі ст. 311-4, вчинення розкрадання в місці, і призначеному для зберігання цінностей.

На відміну від КК Франції Кримінальний кодекс ФРН передбачає як кваліфікуючі ознаки крадіжки (§ 243) випадки, коли особа:

- краде річ з церкви або іншого призначеного для відправлення релігійних обрядів будівлі або приміщення, якщо ця річ призначена для проведення богослужіння або є об'єктом релігійного шанування (п. 4);

- краде річ, яка має значення для науки, мистецтва, історії або технічного розвитку, якщо ця річ знаходиться в загальнодоступній колекції або публічно експонується (п. 5) 4.

Однак це формулювання не позбавлене недоліків. Так, в сферу дії не потрапляють речі, які мають значення для науки, мистецтва, історії або технічного розвитку, що не знаходяться в загальнодоступних колекціях або не експоновані публічно (наприклад, приватні колекції). Культурна цінність речі не може зменшуватися або збільшуватися залежно від того, в чий владності в який-небудь проміжок часу вона перебуває, а значить, охороняти такі цінності слід однаково [4, с. 121].

Достатньо уваги приділяється питанню охорони пам'яток культури і в КК Китайської Народної Республіки. За ст. 324 КК підлягає відповідальності особа за умисне пошкодження і знищення культурних цінностей, що знаходяться під охороною держави, або культурних цінностей, що визнані такими основними всекитайськими організаціями з охорони культурних цінностей і організаціями з охорони культурних цінностей провінційного рівня. Кримінально караним визнається і невдалий замах на такий злочин, якщо він спричинив значні наслідки. Стаття 324 КК Китаю також передбачає відповідальність за умисне пошкодження і знищення пам'яток культури і визначних місць, що знаходяться під охороною держави, при обтяжуючих обставинах. За ст. 325 КК

карається не лише незаконний продаж, а й дарування іноземному громадянину колекційних культурних цінностей, вивезення яких із країни заборонено Законом про охорону культурних цінностей. За цією статтею настає відповідальність не лише фізичної, але й юридичної особи. На організації накладаються штрафні санкції, а до їх керівників чи осіб, які несуть безпосередню відповідальність, застосовуються покарання у виді арешту чи позбавлення волі, а також одночасно або як самостійне покарання – штраф. За законодавством Китаю кримінально караним є і продаж з метою одержання прибутку культурних цінностей, які не можуть бути об'єктами господарської діяльності. Суб'єктами цього злочину також можуть бути як фізичні, так і юридичні особи (ст. 326 КК). За ст. 327 КК підлягають відповідальності державні музеї, бібліотеки чи інші організації за продаж чи самовільну передачу недержавним організаціям чи приватним особам культурних цінностей, що знаходяться під охороною держави. КК КНР передбачає покарання і за відкопування та розграбування пам'ятників давньої культури, давніх поховань, що являють собою історичну, культурну і наукову цінність (ст. 328). За вчинення діянь, передбачених статтями 324, 326 та 328 КК, встановлено досить суворі санкції, аж до позбавлення волі на строк до 10 років. А за вчинення злочину, передбаченого ст. 328 КК, за обтяжуючих обставин, до винної особи може бути застосоване покарання у виді позбавлення волі на строк понад 10 років, довічне позбавлення волі або навіть смертна кара, а також штраф чи конфіскація майна. Такими обтяжуючими обставинами є: 1) відкопування та розграбування пам'ятників давньої культури, давніх поховань, що визнані такими основними всекитайськими організаціями з охорони культурних цінностей провінційного рівня; 2) керівництво групою, яка займається відкопуванням та розграбуванням пам'ятників давньої культури, давніх поховань; 3) багаторазове відкопування і розграбування пам'ятників давньої культури, давніх поховань, що супроводжуються привласненням пам'ятників культури чи спричиненням пам'ятникам культури значної шкоди [5; 6, с. 33].

Відтак за результатами порівняльно-правового дослідження можна зробити наступні висновки: 1) кримінальне законодавство переважної більшості цих держав охороняє культурні цінності в рамках спеціальних норм, де такі цінності безпосередньо виділені в якості предмета злочинних посягань, однак кримінальна відповідальність за неповернення на територію держави тимчасово вивезених на законній підставі культурних цінностей встановлена лише в декількох країнах; 2) низка держав, таких, як, наприклад, Голлан-

дія, Швейцарія, Швеція, у своїх Кримінальних кодексах не передбачають спеціальних норм, де предметом злочину виступають саме культурні цінності, що, однак, не означає відсутності можливості для залучення до кримінальної відповідальності осіб, які зазіхають на ці цінності; 3) кримінальні кодекси Російської Федерації, Киргизстану та Білорусі передбачають в рамках спеціальних норм кримінальну відповідальність за неповернення в встановлений термін на територію цих держав тимчасово вивезених культурних цінностей (предметів і документів художнього, історичного, культурного та археологічного надбання народів цих держав і зарубіжних країн).

Висновки. Отже, проблема кримінально-правової охорони культурних цінностей має міжнародний масштаб, оскільки, як відомо, розкраданнями і контрабандою культурних цінностей займаються міжнародні злочинні угруповання. Для кожної країни, що має багате історичне минуле, боротьба з цими злочинами актуальна і вимагає об'єднання зусиль світової спільноти. Українське кримінальне законодавство у цій сфері повинно мати універсалізовані і синхронізовані із кримінальним законодавством провідних країн і міжнародними нормами норми, що дозволять українським правоохоронним органам ефективно взаємодіяти у попередженні і розслідуванні даних правопорушень, а національним судам – надавати відповідну кваліфікацію таким правопорушенням. Універсалізація і синхронізація українських кримінально-правових норм із нормами зарубіжних країн і міжнародними нормами виступає перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Література

1. Кавасима Н.П. Теоретическое осмысление децентрализации в культурной политике: понятия, ценности и стратегии. *Журнал исследований социальной политики*. 2009. № 1. С. 117–136.
2. Кулешова М.Е. Управление культурными ландшафтами и иными объектами историко-культурного наследия в национальных парках. М.: Изд-во Центра охраны дикой природы, 2002. 46 с.
3. Баланюк Ю. С. Політико-правові механізми формування та збереження об'єктів нерухомої культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні: дис. на здобуття наук. ступеня к. політ. н. : 23.00.02. Чернівці, 2016. 215 с.
4. Сабитов Т.Р. Ответственность за посягательства на культурные ценности по уголовному законодательству некоторых государств. *Вестник Челябинского государственного университета*: научный журнал. *Сер. Право*. Челябинск, 2001. № 2. С. 117 – 124.
5. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики : принят 5-й сессией Всекитайского собрания

народных представителей 6-го созыва 14.03.1997 г. URL : ukknr.ucoz.ru/index/0-9.

6. Базелюк В.В. Порівняльний аналіз кримінальної відповідальності за посягання на культурні цінності. *Теорія і практика правознавства*. Вип. 2 (6). 2014. С. 32-34.

Анотація

Качмар В. Я. Зарубіжний досвід кримінально-правової охорони культурних цінностей. – Стаття.

У статті досліджено особливості зарубіжних моделей кримінально-правової охорони культурних цінностей, показано перспективні напрями удосконалення чинного законодавства України з урахуванням зарубіжного досвіду. Серед таких напрямів визначено пріоритет для українського кримінального законодавства у цій сфері, яке визначається як шлях до ухвалення універсалізованих і синхронізованих із кримінальним законодавством провідних країн і міжнародними нормами норм, які дозволять українським правоохоронним органам ефективно взаємодіяти у попередженні і розслідуванні даних правопорушень, а національним судам – надавати відповідну кваліфікацію таким правопорушенням. Доведено, що проблема кримінально-правової охорони культурних цінностей має міжнародний масштаб, оскільки розкраданнями і контрабандою культурних цінностей займаються міжнародні злочинні угруповання. Для кожної країни, що має багате історичне минуле, боротьба з цими злочинами актуальна і вимагає об'єднання зусиль світової спільноти.

Ключові слова: контрабанда культурних цінностей, злочинні посягання, об'єкти культурної спадщини, суспільна небезпечність.

Аннотация

Качмар В. Я. Зарубежный опыт уголовно-правовой охраны культурных ценностей. – Статья.

В статье исследованы особенности зарубежных моделей уголовно-правовой охраны культурных ценностей, показано перспективные направления совершенствования действующего законодательства Украины с учетом зарубежного опыта. Среди таких направлений определен приоритет для украинского уголовного законодательства в этой сфере, которое определяется как путь к принятию универсализованных и синхронизированных с уголовным законодательством ведущих стран и международными нормами норм, которые позволят украинским правоохранительным органам эффективно взаимодействовать в предупреждении и расследовании данных преступлений, а национальним судам – предоставлять соответствующую квалификацию таким правонарушением. Доказано, что проблема уголовно-правовой охраны культурных ценностей имеет международный масштаб, поскольку хищениями и контрабандой культурных ценностей занимаются международные преступные группировки. Для каждой страны, имеет богатое историческое прошлое, борьба с этими преступлениями актуальна и требует объединения усилий мирового сообщества.

Ключевые слова: контрабанда культурных ценностей, преступные посягательства, объекты культурного наследия, общественная опасность.

Summary

***Kachmar V. Ya. Foreign experience in the criminal law protection of cultural values.* – Article.**

The article examines the features of foreign models of criminal law protection of cultural values, shows promising directions for improving the current legislation of Ukraine, taking into account foreign experience. Among such areas, a priority is identified for the Ukrainian criminal legislation in this area, which is defined as a path to the adoption of universalized and synchronized with the criminal legislation of leading countries and international

norms that will allow Ukrainian law enforcement agencies to effectively interact in the prevention and investigation of these crimes, and national courts – provide appropriate qualifications for such an offense. It has been proved that the problem of criminal-legal protection of cultural property has an international scale, since international criminal groups are engaged in theft and smuggling of cultural property. For each country with a rich historical past, the fight against these crimes is relevant and requires the joining of efforts of the world community.

Key words: smuggling of cultural values, criminal encroachments, objects of cultural heritage, social danger.